

OSMANLI MEZAR
TAŞLARINDA
SÜSLEME
UNSURLARI

SÜLEYMAN BERK

MEZAR taşı kitâbelerinde üç önemli özellik, sanat göze çarpmaktadır. İnce taş işçiliği, yazı sanatı ve mezar taşlarının da bulunan dinî ve edebî ifadeler... Yapı olarak mezar taşları birbirlerine benzer özellikler göstermektedir. Ana farklılık erkek ve hanım mezar taşı kitâbelerinde görülür. Erkek mezar taşlarında ölünün statüsüne göre bir başlık bulunmasına karşın, kadın mezar taşlarında çiçek motifleri başlık olarak yer alır.

Osmanlı'da batılı anlamda bir heykel geleneği yoktur. Batı'da en, boy ve derinliği olan insan ve hayvan figürleri çalışılmasına karşılık, Osmanlı'da özellikle mimarî unsurlarda çok farklı bezemelere sahip taş işçiliği kullanılmıştır. Bunun yanında mezar taşı kitâbeleri, taş işçiliği olarak da zengin örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Genelde, kadın ve erkek mezar taşı olarak iki grupta toplanan bu taşlar, kendi içinde de farklılıklar göstermektedir. Erkek mezar taşlarında, sosyal statü gereği başlıkları çok çeşitlidir. Erkek mezar taşları başlık taşımalarına karşılık, kadın mezar taşlarında daha çok kadın zerâfetini yansıtan çiçek motifleri bulunmaktadır.

Erkek veya hanım mezarlarında genel olarak iki ayrı taş bulunmaktadır. Bunlar, baş ve ayak şâhidesidir. Erkek mezar taşlarının baş şâhidelerinde başlıklar bulunmaktadır. Ayak şâhidelerinde ise çok farklı ağaç ve meyve motifleri yanında çeşitli desenlerin varlığı bilinmektedir.

Bugün İstanbul'daki büyük camilerin hazîrelerinde, Karacaahmet, Eyüp Sultan ve Merkez Efendi gibi tarihî mezarlıklardaki – yıllardır yaşanan kıyımlardan, her nasılsa kendilerini kurtarabilmiş – mezar taşları, bir toplumun estetik ve sanat değerlerini yansıttığı gibi, ölüm gibi acı bir olaya, ne şekilde yaklaştığının ipuçlarını vermektedir. Her halde dünya üzerinde pek az toplum, mezar taşlarını usta işi bezemeler, lâle, sümbül, hurma dalı ve diğer nebâtat ile süsleyip mezarlıklarını Osmanlılar kadar şenlendirebilmiştir.

Osmanlı mezar taşlarının, ilk bakışta dikkati çeken ince taş işçiliği yanında bir kültürün özelliklerini

olanca güzelliği ile yansıtmalarıdır. Heybeti ile bir anda kendini gösteren bir mezar taşı, itinalı süslemesi ve usta bir hattatın kaleminden çıkan kitâbesi ile gelip geçeni kolaylıkla tesiri altına alabilmektedir.

Hayatlarında, toplumun herhangi bir kesiminin rükünlerinden olmakla birlikte, ölümleri neticesinde yaşayanların belleğinden silinmeye başlayan hatıralarını bir kaç nesil sonrasına duyurma isteğinin en müşahhas ve estetik bir ifadesi olmuştur Osmanlı mezar taşı kitâbeleri...

Osmanlı mezar taşlarının en çarpıcı unsuru başlıklarıdır. Hayatta iken ilmiye ve devlet kadrolarında görev sahibi olanların, tasavvuf hayatında mühim bir yer işgal edenlerin, beşerî hayatta söz sahibi konumda olanların, basit sarıklar ya da keçe başlıklar takanları sıradan halktan ayrılan önemli husus, giyim kuşamından çok, taktığı başlık olmuştur. En basit anlamı ile kişinin sosyal statüsünü ve kariyerini topluma ilân eden bir simge olan başlığın önemi, şüphesiz sadece yaşayanlar arasında değildir.

Erkek mezar taşı kitâbelerinde ayak şâhidesinde genel olarak başlıklar, kavuklar ve tâclar bulunmaktadır. Bazı erkek mezar taşı kitâbelerinin kavuklarında çiçek motifinin işlendiği olmuştur. Zeytinburnu özelinde Yedikule Mezarlığı'nda kâtibi bir kavukta ters bir çiçek motifi işlenmiştir. Bunlara çeşitli anlamlar yüklediği olmuştur. Genellikle yapılan yorum, yarım kalan bir saadetin bu şekilde taşa yansıtıldığıdır.

Öte yandan bu serpuşların bazılarında görülen gül bezemesinin, bir süsleme olmaktan ziyâde henüz genç yaşta iken vefatı belirten bir simge olduğu görülmektedir. Destarın sarılma şekli buna benzemekle birlikte, alt kısmı daha toplu olan bir başka türde farklılaşan bir diğer özellik ise, üzeri baklava şekilleri ile bezeli olan diğerinin aksine, kavuğun yivli oluşudur. Yine bu türün bir başka varyantında ise, kavuğun üzeri yıldızlarla bezeli ve destar kavuğun alt kısmına düz olarak sarılmaktadır.

Belirlenmesi kolay olan bir başka başlık veya süs unsuru ise, kadınların kullandığı "Hotoz" adı verilen özel

Bir hanım mezar taşı başlığı.

Bir zerrin başlıkta bulunan motifler.

Herhalde dünya üzerinde pek az toplum, mezar taşlarını usta işi bezemeler, lâle, sümbül, hurma dalı ve diğer nebâtat ile süsleyip mezarlıklarını Osmanlılar kadar şenlendirebilmiştir.

Ayvalık mezarlığında bir hanım mezar taşı kitâbesi başlığı.

Bir mezar taşı kitâbesinde bulunan üzüm salkımları.

başlıklar olmuştur. Bu hotoz başlıklarda hanım zerâfetini yansıtabak şekilde vazoy içerisinde güller, çiçekler bulunmaktadı. Genellikle basık yarım küre şeklinde olan bu başlıklar, bazen dilimli ya da halkalı olabilmekte, bazı örneklerde ise yüzey kısmın dönemin üslûbunda desenlerle bezendiği görülmektedir. Boyun kısımları çoğunlukla çiçek demetleri ile bezeli olmakla birlikte, maddî gücünü yansıtmak isteyenlerin, muhtemelen sağlıklarında sahip oldukları kolye, gerdanlık gibi zîynet eşyalarını nakşettirdikleri de görülmektedir. Onlar da kendi sosyal statülerini, herhalde böyle belirtmişlerdir.

Osmanlılarda mezar taşlarının asıl amacının bir insan tasviri ortaya koymak olmadığı, aksine, o insanın pâyesini, daha alt katmanda kimliğini ortaya çıkarmak, kısacası taşın sahibini tanıtmak olduğu görülecektir. Kişinin genç yaşta ölmüş olduğunu belirten

çiçek, hacı olduğunu belirten hurma ağacı, idam edildiğini anlatan boyun kısmındaki kement, mesleklerini yansıtan tulumba, çapa, ok-yay —ki namı bir kemankeş olduğuna işaret eder— ve okur-yazarlığına delalet eden kalem-divit gibi simgelerde de, kişinin kimliği ile ilgili daha özel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden, serpuşun ve diğer simgelerin mezar taşlarındaki anlamı, son derece büyüktür. Osmanlılarda sosyal statünün en önemli göstergesi olan kavuklar, bu nedenle mezar taşlarının da en belirleyici özelliği haline gelmişlerdir.

Bu gelişimin İstanbul’da yaşanmış olması da şaşırtıcı değildir. Zira pâyitaht olması nedeniyle hemen her şeyin menşei olan İstanbul, mezar taşları açısından da “Osmanlı” kimliğini belirleyen bir merkez konumunda olmuştur. Nitekim İstanbul’daki Osmanlı mezar taşları ve mezarlıkları, her ne kadar temelde İslâmî olsa da,

kendinden önceki veya çağdaşı olduğu toplumların mezar kültüründen ve sanatından birçok noktada ayrılan, şahsına münhasır bir kültürün ürünleri olarak karşımıza çıkmıştır. Sosyal hayatındaki gelişmeler ve ortaya çıkan yeni modaların, ölüm kültürü ve bunun yan ürünleri olan sanat ve estetik değerler ile mimarîdeki etkileri ilk olarak İstanbul’da ortaya çıkmış ve buradan imparatorluğun dört bir yanına ihraç edilmiştir.

Mezar taşı kitâbelerinin ayak şahidelerinde hurma ağacı ve üzüm salkımları ile çeşitli bitkiler ve yaprakların işlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra çeşitli motifler, üslûplaşmış şekilde ayak şahidelerini bezemiştir. Mezar taşı kitâbelerine işlenen yegâne çiçekler ise gül ve lüle olmuştur. İslâm medeniyetinde lâlenin Cenâb-ı Hakk’ın, gülün ise Hz. Peygamber’in remzi kabul edilmesi bunların bolca kullanılması neticesini vermiştir.

Bir mezar taşı kitâbesinin ayak şahidesinde bulunan bezemeler.

Bir mezar taşı kitâbesine işlenen motif.

Bir ayak şahidesinde bulunan motif detayları.